

І.М. Пасічник

ІДЕЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В ПРЕДСТАВЛЕННІ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

У статті проаналізовані основні підходи істориків Великої Британії, США, Канади до представлення та розуміння гетьмана Української Держави П. Скоропадського та його ідейних орієнтацій. Розглянуто праці дослідників як сучасних, так і тих, що публікувалися ще з 1930-х років. Виявлено певні тенденції та закономірності в їхніх інтерпретаціях щодо діяльності та суспільно-політичних поглядів П. Скоропадського.

Ключові слова: П. Скоропадський, американські історики, британські історики, гетьман, Українська Держава.

Про таку неоднозначну постать історії України як П. Скоропадський написано сотні часто діаметрально протилежних історичних і публіцистичних праць. Велику роль тут відіграли вітчизняні науковці, які продемонстрували найрізноманітніші підходи до вивчення цієї постаті. Втім, не дивлячись на це, вчені певних держав і досі традиційно залишаються в полоні деяких стереотипів відносно гетьмана Української Держави та некритично підходять до його ідейних орієнтацій. В першу чергу це стосується науковців Великої Британії, США та Канади, які не належать до середовища українських емігрантів та дивляться на П. Скоропадського та його суспільно-політичні погляди через призму російського «білогвардійського» чи «більшовицького» бачення.

Мета – виявити та проаналізувати інтерпретації британських та американських істориків щодо П. Скоропадського та його ідейних орієнтацій.

Окремі вітчизняні історики такі як знаний історіограф Я. Калакура [3] чи відомий знавець Гетьманату Р. Пиріг [5] займалися дослідженням підходів зарубіжних вчених до постаті П. Скоропадського. Проте, за виключенням згадки про О. Файджеса [5, с. 14], вони нічого не повідомляли про британських та американських науковців, а більше сконцентрували увагу на їх російських колегах. Характерно, що і в дослідженнях інших вітчизняних та зарубіжних вчених присутня ця тенденція. Винятком є окремі розвідки, зокрема, О. Лупандіна [4], які лише побіжно торкалися підходів певних американських вчених.

Ще в 30-х роках ХХ ст. відомий американський історик та журналіст Вільям Генрі Чемберлін стверджував, що з усіх фігур антибільшовицького руху П. Скоропадський був беззаперечно однією з найбільш блідих та неколоритних. Він звертав увагу, що на відміну від більшості інших лідерів білих, які привертали до себе певний тип військових послідовників, «пап'є-маше диктатура» П. Скоропадського спиралася лише на багнети німецьких військ [9, с. 125]. Цікаво, що навіть залежний від Німеччини донський отаман П. Краснов оцінювався істориком не такою цілковитою маріонеткою як очільник Української Держави. В баченні В. Чемберліна, гетьман не був українським націоналістом, а лиш надавав поверхово своєму режиму українські кольори, використовуючи українську мову в документах та повертаючи старі українські назви та титули для того, щоб догодити німцям, які відділили Україну від Росії та планували створити ряд васальних держав від Фінляндії до Кавказу [9, с. 130, 125]. Суспільно-політичні погляди П. Скоропадського оцінювалися як соціально-реакційні, направлені на обмеження прав робочих організацій та підтримку багатих класів міста та села, які готові були вітати будь-кого, хто поверне їм їхнє багатство.

Твердження В. Чемберліна про маріонетковий режим П. Скоропадського знайшло своє відображення і в багатьох наступних роботах вчених Великої Британії, США та Канади. Зокрема, слова «маріонетковий режим» та «німецька маріонетка» («german puppet») вживаються американцями Пітером Кенезом [16, с. 135, 144], Річардом Пайпсом [19, с. 162], британцем Орландо Файджесом [12, с. 449], канадцем Девідом Роджером Марплесом [17, с. 53] та ін. У той же час ці ж вчені відзначали і важливість очільника Української Держави для антибільшовицького руху. Зокрема, П. Кенез вважав П. Скоропадського першим лідером «білих», що відрікся від Лютневої революції та ясно підтримував реакційну, контрреволюційну позицію. Він звертав увагу, що в напрямку виправдання відділення від Росії гетьман використовував націоналістичні гасла, але насправді, він як вірний офіцер російської імперської армії, зовсім не бажав та не мав можливостей задовольняти істинні національні прагнення українців. Більш того консервативний уряд П. Скоропадського був заклопотаний допомогою різним антибільшовицьким організаціям, із-за чого Київ незабаром став одним із центрів організації білих [16, с. 135, 140]. Крім того, П. Кенез демонструє абсолютне нерозуміння багатьох історичних обставин, в яких діяв гетьман, а його державницькі прагнення намагається виводити лише з інтересів «Білого руху». Він називає територіальний спір між Всевеликим Військом Донським та Українською Державою навколо Таганрогу однією з найабсурдніших сторінок в історії громадянської війни в Росії. П. Кенезу важко зрозуміти, як П. Скоропадський та П. Краснов могли присвячувати багато значення питанню кому належатиме Таганрог, в той момент, коли більшовики являли велику небезпеку для обох держав. Це П. Кенез пояснює лише тим, що обидва цих діячів були політиками-аматорами, нездатними відділити головне від ефемерного. Визнання П. Скоропадським незалежності Дону, як і відмова від його претензій на Таганрог, пояснюються не його бажаннями, а лише результатом донської дипломатії та втручанням німців, оскільки для останніх гетьман був всього лиш маріонеткою [16, с. 146–148].

Втім якби П. Кенез знав про велике обурення, яке викликало серед української громадськості передача Таганрогу та інших заселених українцями земель Донщині, то він би можливо і не дивувався важливості цього територіального питання. Так, орган УСДРП «Робітнича газета» писав: «Таким чином ніякої користі для України од признання нею Дону нема, а Україна лише допомагала Дону в боротьбі його з більшовиками, допомагала тій силі, яка крім своєї реакційності ще й ворожа Українській державі і цим лише нашкодила справі мирових переговорів з Московщиною. Остання принаймні признала Українську державу, а Дон має завдання, які ідуть всупереч інтересам України яко держави.»[2].

В порівнянні з П. Кенезом багато інших його колег проявляють ще меншу обізнаність з постаттю П. Скоропадського та його намірами. На думку професора Університету Альберти Д. Марплеса, гетьман був історичною аномалією, людиною, яка ймовірно належала до більш раннього періоду. А титул «гетьман», який не використовувався 150 років, був даний П. Скоропадському німцями для легітимізації маріонеткового режиму. А серед причин антигетьманського повстання вказувалося, що В. Винниченко та інші боялися, що П. Скоропадський відновить федеративні зв'язки з радянською Росією [17, с. 53–55]. Останнім реченням Д. Марплес показує свою слабку обізнаність як з антибільшовицькою позицією гетьмана, так і радянськими поглядами В. Винниченка.

Професор Університету Глазго Еван Модслі говорить про П. Скоропадського як про заможного представника імперського істеблішменту, що взяв архаїчний титул гетьмана. Він зауважує, що П. Скоропадський сам про себе казав, що він радше буде самостійником, тобто сепаратистом, ніж більшовиком. Е. Модслі вказує, що якою б не

була мотивація гетьмана, його режим був не здатний заснувати сильні державні інституції чи бодай ефективну армію [18].

Американський військовий історик Девід Балок вважав Гетьманат лиш більш поступливим режимом ніж влада Центральної Ради. Головне, на чому він наголошував – це забезпечення П. Скоропадським поставок продовольства до Німеччини, що йшло в розріз з інтересами селянства та його підтримка потенційного союзу з небільшовицькою Росією [8].

Такі оцінки британських та американських авторів, в яких гетьман показаний маріонеткою та реакціонером, байдужим до ідеї української державності, не інакше як стереотипними та заангажованими важко назвати. Втім, якщо подивитися, що головним джерелом про Гетьманат для цих вчених слугували мемуарні та історичні праці не українських діячів, а російських «білих» та «червоних», то тоді все стає зрозумілим. Наприклад, в бібліографії П. Кенеза [16] жодного українського дослідника чи мемуариста. Те саме можна сказати і про багатьох інших науковців. Також, подекуди, не треба забувати і про негативний вплив на позицію цих вчених і мемуарів деяких діячів УНР, а також праць українських емігрантських дослідників США та Канади, а саме В. Дмитришина [10], О. Федина [11], Т. Гунчака [15], О. Субтельного [21] та ін. Останні хоч і показують деякі позитивні державотворчі сторони Гетьманату, все ж підтверджують думки своїх колег про контрреволюційну маріонеткову природу режиму П. Скоропадського та його слабкий зв'язок з ідеєю української державності. Наприклад, негативна «традиційна» позиція американського історика Артура Адамса [7] щодо П. Скоропадського засновувалась окрім великого джерельного матеріалу радянського та «білогвардійського» походження, ще й на працях В. Дмитришина та мемуарах українських діячів, неприхильних до Гетьманату (В. Винниченка, І. Мазепи, П. Христюка та ін.).

В той же час в середовищі заокеанських дослідників є історики, які намагаються більш усестороннє дивитися на очільника Української Держави.

Ще в 50-х рр. ХХ ст. американський історик українського походження Джон Решетар намагався розібратися в історичних контраверсіях навколо державницьких прагнень П. Скоропадського. З одного боку, він показував превалювання у гетьмана економічних мотивів (приватна власність) над національними (розбудова української державності) та повну його залежність від окупантів в прийнятті рішень. А з іншого, показував відомі успіхи Гетьманату в культурно-просвітницькій, науковій сфері та в українізації державного життя. В кінці-кінців Д. Решетар дійшов висновку, що гетьманський режим був українським як за назвою, так і багато в чому насправді, і діяльність П. Скоропадського стала причиною того, що багатьом людям із Західної Європи стало відомо про існування українського народу [20, с. 206–207]. Водночас, відмічаємо, що Д. Решетар також не уникнув деяких упереджень та стереотипів. Наприклад, він відмічав, що гетьман був ізольований від керування, оскільки був дуже балакучим, проявляв слабкість до урочистих аспектів урядування і часто проводив весь день в прийомах відвідувачів і делегацій, а не в зайнятті державними справами. Але наслідки цього не мали катастрофічних результатів для держави, оскільки все контролювалося німцями [20, с. 154].

Втім така позиція Д. Решетара дуже контрастує з повідомленнями начальника Головної Квартири та Штабу Гетьмана Бориса Стелецького про працьовитість П. Скоропадського, який займався державними справами до третьої-четвертої години ранку і лише зрідка закінчував роботу до одинадцятої чи дванадцятої години ночі [6, арк. 126–130]. І це при тому, що вже о восьмій ранку йому потрібно було вставати, щоб знову братися за працю. Що ж до урочистостей, згаданих американським істориком, то про це досить гарно відповів товариш міністра внутрішніх справ

Української Держави Віктор Рейнбот. Він зауважив, що всі огудники гетьмана забували про те, що в самих незначних і найбільш демократичних державах верховний правитель повинен бути оточений знаками урочистості, які підкреслюють значення верховенства влади [1, с. 130].

На сьогодні ж серед усіх британських та американських дослідників, що взяли за переосмислення постаті П. Скоропадського, беззаперечно найбільш авторитетним є Марк фон Хаген. Він, на основі, в першу чергу, спогадів П. Скоропадського, намагається зрозуміти, як цей вірний слуга царя та російський воєначальник став щиро вірити в рівність України в Російській федерації та в гідність її минулої боротьби за автономію. М. фон Хаген відмічає початок еволюції поглядів генерал-лейтенанта П. Скоропадського з українізації ним 34-го корпусу. А наступним важливим моментом ставить вже його знайомство з рухом Вільних козаків, після якого гетьман ніби переконався в нереалізованому потенціалі столипінської аграрної реформи, покликаної створити сильний сільський господарський клас. Зокрема, в цьому його дуже сильно переконали проведення ночі під дахом в деяких хуторян по дорозі в Київ в 1917 р. [13, с. 123–130]

Щодо цього вітчизняний історик О. Лупандін відмічає, що М. фон Хаген, спираючись на нові методологічні підходи, свідомо зосереджується на особистих контактах генерал-лейтенанта з простим українським людом. На думку українського вченого, цим самим американський дослідник прагне показати, що конкретно стало основним поштовхом до еволюції поглядів П. Скоропадського, адже політичні компроміси не завжди відображають сутність історичної особи, що стоїть біля державного керма [4, с. 96–97].

Багато уваги американський вчений приділив позиції гетьмана щодо російсько-українських відносин. М. фон Хаген звертав увагу, що у версії федералізму П. Скоропадського визнавалися різність та взаємозбагачення російської та української культури. Крім цього, гетьман, відповідно до своєї консервативної орієнтації, сподівався, що ідея децентралізованої Росії буде мати підтримку, зокрема, в бізнес-класі, який матиме прямий доступ до осіб, які приймають рішення в Києві, замість того, щоб їхати за цим до Санкт-Петербурга [13, с. 135]. Звісно ці погляди П. Скоропадського, як і чимало інших представлених М. фон Хагеном, не є чимось новим для сучасних вітчизняних науковців. Але для британо-американських дослідників такий досить широкий підхід до даної проблеми є дійсно новаторським.

Отже, П. Скоропадський вже не одне десятиліття зображується переважною більшістю американських та британських істориків як німецька маріонетка та представник Білого руху, пов'язаний з ідеєю української державності лише в силу залежності від окупаційної влади. Цієї думки дотримуються такі дослідники як Д. Балок, П. Кенез, Д. Марплес, Е. Модслі, Р. Пайпс, В. Чемберлін, О. Файджес. Вони не бачать в його суспільно-політичних поглядах віри в самостійну Україну. Натомість ці вчені описують ідейні орієнтації гетьмана, як контрреволюційні, антибільшовицькі, та такі, що повинні були відповідати інтересам Білого руху Росії. При цьому явно, що дослідники не враховують багатьох факторів, пов'язаних з специфікою України, які безумовно впливали на рішення гетьмана.

Втім деякі американські історики, які також, подекуди проявляють упередженість, не погоджуються з однозначною оцінкою очільника Української Держави. Одним з перших це був Д. Решетар. А на сьогодні першість у відмінному від багатьох інших своїх заокеанських колег баченні ідейних орієнтацій П. Скоропадського тримає М. фон Хаген, який намагається зрозуміти як колишній царський генерал-лейтенант зумів ідейно перейти на позиції федералізму та самостійної України.

Список використаної літератури

1. Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: сб. докум. / отв. ред. и отв. сост. О. К. Иванцова. – Москва : Политическая энциклопедия 2014. – 1087 с. ; Getman P. P. Skoropadskiy. Ukraina na perelome. 1918 god: sb. dokum. / отв. red. i отв. sost. O. K. Ivantsova. – Moskva : Politicheskaya entsiklopediya 2014. – 1087 s.
2. Донська справа // Робітнича газета. – 1918. – 31 серпня. – № 356. – С. 1 ; Donska sprava // Robitnycha hazeta. – 1918. – 31 serpnia. – № 356. – S. 1.
3. Калакура Я. С. Нові підходи до висвітлення Гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографії / Я. С. Калакура // Архіви України. – 2011. – №2–3. – С. 262–274 ; Kalakura Ya. S. Novi pidkhody do vysvitlennia Hetmanatu Pavla Skoropadskoho v suchasni ukrainskii ta zarubizhnii istoriohrafii / Ya. S. Kalakura // Arkhivny Ukrainy. – 2011. – №2–3. – S. 262–274.
4. Лупандін О. Перспективи дослідження еволюції політичного вибору гетьмана П. Скоропадського в світлі нових методологічних підходів / О. Лупандін // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – 2013. – Вип. 9. – С. 96–97 ; Lupandin O. Perspektyvy doslidzhennia evoliutsii politychnoho vyboru hetmana P. Skoropadskoho v svitli novykh metodolohichnykh pidkhodiv / O. Lupandin // Problemy vuvchennia istorii Ukrainiskoi revoliutsii 1917–1921 rr. – 2013. – Vyp. 9. – S. 96–97.
5. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Пиріг. – Київ : Інститут історії України, 2011. – 336 с. ; Pyrih R. Ukrainaska hetmanska derzhava 1918 roku. Istorychni narysy / R. Pyrih. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 2011. – 336 s.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1. – 170 арк. ; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). – F. 4547. – Op. 1. – Spr. 1. – 170 ark.
7. Adams A. E. Bolsheviks in the Ukraine. The Second Campaign, 1918–1919 / A. E. Adams. – New Haven, London: Yale University Press, 1963. – 451 p.
8. Bullock D. The Russian Civil War 1918–22 [Electronic resource] / D. Bullock. – Mode of access : <https://books.google.com.ua/books?id=wr3vCwAAQBAJ&pg=PT67&dq=Skoropadsky&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjOsta6r5LPAhWHFSwKHQ70DZo4FBDoAQgpMAI#v=onepage&q=Skoropadsky&f=false>
9. Chamberlin W. H. The Russian Revolution, Volume II: 1918-1921: From the Civil War to the 1917–1921. / W. H. Chamberlin. – New Jersey : Princeton University Press, 1987. – 586 p.
10. Dmytryshyn B. German Occupation of the Ukraine, 1918: Some New Evidence / B. Dmytryshyn // Etudes slaves et est-européennes: revue universitaire. – 1965. – Vol. 10. – No. 3-4. – P. 79–92.
11. Fedyshyn O. Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution 1917–1918 / O. Fedyshyn. – New Brunswick, New Jersey : Rutgers University Press, 1971. – 401 p.
12. Figes O. A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891–1924 / O. Figes. – London : Jonathan Cape, 1996. – 923 p.
13. Hagen von M. I love Russia, and/but I want Ukraine, or How a Russian General Became Hetman of the Ukrainian State, 1917–1918 / M. von Hagen // Journal of Ukrainian Studies. – 2004. – Vol. 29, № 1–2. – P. 115–148.
15. Hunczak T. The Ukraine, 1917–1921: A Syudy in Revolution / T. Hunczak. – Cambridge : Harvard University Press, 1977. – 424 p.
16. Kenez P. Civil War in South Russia, 1918: The First Year of the Volunteer Army / P. Kenez. – Berkley, Los Angeles, London : University of California Press, 1971. – 351 p.

17. Marples D. R. Motherland: Russia in the 20th Century / D. R. Marples. – London, New-York : Routledge, 2014. – 388 p. P.53–55.

18. Mawdsley E. The Russian Civil War / E. Mawdsley. – Edinburgh, 2011. – Mode of access :
<https://books.google.com.ua/books?id=XMy8BQAAQBAJ&pg=PT121&dq=Skoropadsky&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwipvI7p-NTPAhVLBSwKHf8jAE04ChDoAQhPMAc#v=onepage&q=Skoropadsky&f=false>.

19. Pipes R. Rosja bolszewikow. / R. Pipes. // Przeklad Wladyslaw Jezrwsy. – Warszawa, 2005. – 611 s.

20. Reshetar J. The Ukrainian Revolution, 1917–1920. A Study in Nationalism / J. Reshetar. – Princeton, New Jersey, 1952. – 363 p.

21. Subtelny O. Ukraine: A History / O. Subtelny. – Toronto : University of Toronto Press, 1988. – 666 p.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016

I. Pasichnyk

PAVLO SKOROPADSKY'S IDEOLOGICAL ORIENTATIONS IN REPRESENTATION OF BRITISH AND AMERICAN HISTORIANS

Hetman of Ukrainian State Pavlo Skoropadsky – one of the most controversial figures of Ukrainian 20th century history. Hundreds of scientific and publicistic works are written in Ukraine and abroad. There is a significant amount of diametrically opposed approaches to evaluation activities and ideological orientations of this debatable statesman. Despite this, most American and British historians have traditionally considered Hetman only through the prism of Russian vision (Bolsheviks and White movement).

The aim of research to identify and analyze the interpretations of British and American historians regarding P. Skoropadsky and his ideological orientations.

The article considered basic approaches of historians of USA, Canada and Great Britain to understanding Hetman and his ideas and beliefs. The author analyzed studies of historians both contemporary and those which were published since 1930s. Specifically research of D. Bullock, P. Kenez, D. Marples, E. Mawdsley, R. Pipes, J. Reshetar, M. von Hagen, W. Chamberlin, O. Fedyshyn. Certain tendencies are revealed in their interpretations on the activities and socio-political views of P. Skoropadsky.

The author shows the view of these scientists on Hetman as German puppet, counterrevolutionary activist, leader of the White movement or supporter of an independent Ukraine. It was proved that most American and British historians believe that P. Skoropadsky was not connected with the idea of Ukrainian statehood. In their opinion, he was an independent Ukrainian governor because German occupation authorities wanted it. Also historians think that Hetman was only an outward expression of independence of Ukraine, not internal.

Key words: P. Skoropadsky, American historians, British historians, Hetman, Ukrainian State.